damine kerkis 90.-dail aa. uuesti päevakorrale. Valgustusaja järellainetus ulatus ka Baltimaile, kus mitmed tegelased (Eisen v. Schwarzenberg, H. J. v. Jannau, Merkel, vt. neid) hakkasid talurahva heaks häält tõstma. 1792. a. maapäeval puudutati Liivis kauase vaheaja järgi jälle talupoegade küsimust, kuid esialgu tagajärjeta. Uue humaansema sugupõlve esindajana astus siin F. W. v. Sivers (vt.) talupoegade eest välja. 1796—97 võttis Liivi maapäev talupoegade kaitseks vastu rea otsuseid, mis veidi täiendasid 1765. a. omi, kuid mis keskvalitsuse poolt kinnitamata jäeti (vt. Paul I). Eesti maapäeval oli talurahva küsimus a. 1795 harutusel. Siin otsustati talupoegade kohustused vakuraamatuis fikseerida, abitegu ja vooriskäimisi vähendada, talupojale õigus anda tema vallasvara kohta, ihunuhtlust ainult pehmendatud kujul lubada ja talupoegade müüki teatavate tingimustega piirata. Rüütelkonna nõukogu soovil jäid need otsused välja kuulutamata ja keisrinna poolt kinnitamata. Nii olenes nende teostamine iga mõisniku heast tahtest, mis asjaolu tõttu nad omasid vaid teatavat demonstratiivset tähtsust. Üksikud mõisnikud, kes asjaga ei läbenud oodata, andsid omal algatusel oma talupojile n. n. eraõiguse (Vigala, Halliku, Ääsmäe j. t.).

A. Brückner, Katharina die Zweite (1883); В. Ключевский, Курс русской истории V (1921); A. Brückner, Die Verhandl. d. grossen Kommission in Moskau u. Petersburg 1767—68 (Russische Revue 1883, Bd. XXII); А. Кизеветтеръ, Городовое положеніе имп. Екатерины II 1785 г. (1909); Fr. Bienemann, Die Statthalterschaftszeit in Liv- und Estland (1886); A. Tobien, Die Agrargesetzgebung Livlands I (1899); A. v. Transehe-Roseneck, Gutsherr u. Bauer in Livland im 17. u. 18. Jahrh. (1890); A. v. Tobien, Die Livländer im ersten russischen Parlament (1767—69) (Mitt. XXIII, 1924—26). *P. T.*

KAUKOVALTA, vt. **KAIKKIVALTA.**

KAUPO, Toreida liivlaste vanemaid 1200-da a. paigu, mainitakse üle pooltteistkümne korra Läti Henriku poolt (*Caupo*) ja veel teisteski, nooremais kroonikais (*Kope, Cobbe*). Sünniaja kohta pole teateid. Kui peaks vastama tõsioludele arvamine, mis mitmeti tõenäoline, et Toreida liivlaste vanem, kes L. Henriku järgi munk Theodorichi poolt 1187. a. mingist haigusest parandatud ja seepeale end ristida lasknud, oli just K., siis pidi ta rahvavanemana seks ajaks olema juba täies mehe-eas. Ka vanema riimikroonika järgi, mille teated tollest ajast põhinevad küll ainult põlvest põlve säilinud udustel rahvamälestistel, olnud K. esimesi ristitud liivlasi Meinhardi ajal. Läti Henriku kroonika, kõige vanem ja usaldatavam allikas, nimetab K.-t nimepidi esimest korda alles ühenduses 1200-da a. sündmustega. — K. mõjuvõimust vanemana enne sakslaste tulekut annab L. Henrik mõningaid osutusi, milledest kuuleme m. s., et ta oli Toreida teise, Koiva jõest paremal oleva, poole vanemaks, olgugi, et tema kõrval veel teist vanemat, Annot, selles piirkonnas mainitakse. Ta oli jõukas mees, kellel oli krooniku teadete järgi mainimisväärne varandus, põlde ja mesipuid. Tema piirkonnas ja tema nime järgi mainitakse nähtavasti kaht maalinna (»Kaupo linn« ja »Kaupo suur-linn«). Teise linna kõrval oli küla, mis oma nime »Kubesele« (*Cubbesele*) on arvatud olevat saanud K. nimest (Kaupo-salu?). Olgugi, et K. oli ainult ühe vähema osa liivlaste vanem, oli ta siiski, nagu näha, kõige mõjuvõimsamaid selle väikese rahva vanemate hulgas. — Juba algusest peale näikse K. olnud ristiusule truu — nähtavasti just seepärast võttis 1203. a. Theodorich ta kaasa oma teekonnale Saksamaale ja Rooma. Võib arvata, missugust valdavat mõju avaldas oma metsades üleskasvanud loodusinimesse K.-sse tolleaja kristlik maailm oma linnade, oma kõrge kultuuriga ning viimati vastuvõtt püha isa enese poolt, ja meie saame aru, kuidas see sõit temasse mõjus pöörettegevalt. Kui ta vast vareminigi, uskudes oma paranemisse kristlaste jumala väel, tundis aukartust ristiusu vastu, siis pidi ta nüüd tahes-tahtmata tundma oma rahvast ja jumalaid jõuetutena võitlema sakslaste vastu, kelle selja taga seisis kristlik maailm kõige nende «imedega», mis ta näinud. K. läks nüüd täiesti sakslaste poole üle ja oli siit peale alandlik ja truu nendele ja nende usule. Kuid oma rahvast ei suutnud ta siiski enda järgi tõmmata — see oleks ju tähendanud loobumist oma isade usust ja aineliste kohustuste endalevõtmist kui ka võõra võimu alla andumist, mis korraga suurele hulgale oli võimatu. Rahvas nägi K.-s ainult ülejooksikut ja tasus talle kätte, hävitades ta varanduse. K. oli sunnitud põgenema Riiga, kus ta muidugi heameelega vastu võeti. 1206. a. annavad sakslased Koiva liivlaste vastu minnes ühe osa oma väest K. juhatuse alla, ja ta vallutab sellega m. s. oma endise linna. Liivlaste allaheitmise järel saab ta sakslaste kaasabil oma endise seisukoha vanemana tagasi, veel enam, ta on nüüd esimene mees liivlaste hulgas. Tema juhatuse alla antakse enamasti ikka liivlaste abiväed, mis sakslaste retki pidid kaasa tegema. Kas ta aga rahva seaski oma usalduse täiesti tagasi sai, seda me ei tea. 1212. a. püüdis ta küll kosta piiskopi ees

Eesti biograafiline leksikon, 1926-1929, lk. 209